BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHDA DEKARBONIZATSIYANING AHAMIYATI

Hamroyev Shohzod Akmal o‘g‘li

Osiyo Xalqaro Universiteti

XXI asrda global iqtisodiyot oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri iqlim o‘zgarishi va uning iqtisodiy, ekologik hamda ijtimoiy oqibatlarini bartaraf etish masalasidir. Sanoatlashtirish, urbanizatsiya va energiya iste’molining jadal o‘sishi natijasida atmosferaga chiqarilayotgan issiqxona gazlari hajmi keskin ortib bormoqda. Bu esa global haroratning oshishi, tabiiy ofatlar sonining ko‘payishi, suv tanqisligi, cho‘llanish va biologik xilma-xillikning qisqarishi kabi salbiy jarayonlarni yuzaga keltirmoqda.

Mazkur muammolarni hal etishning muhim yo‘nalishlaridan biri iqtisodiyotning dekarbonizatsiyasi hisoblanadi. Dekarbonizatsiya iqtisodiy faoliyat natijasida yuzaga keladigan karbonat angidrid (CO_2) va boshqa issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Bugungi kunda dekarbonizatsiya nafaqat ekologik siyosatning, balki iqtisodiy rivojlanish strategiyalarining ham ajralmas qismiga aylanmoqda.

Barqaror iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasi iqtisodiy o‘sish, ekologik muhofaza va ijtimoiy farovonlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashni nazarda tutadi. Shu sababli dekarbonizatsiya jarayonlari ushbu maqsadlarga erishishda muhim omil sifatida qaralmoqda. Dekarbonizatsiya (Decarbonization) – iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida uglerod asosidagi energiya manbalaridan foydalanishni qisqartirish hamda issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirishga qaratilgan tizimli jarayondir.

- qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish;
- energiya samaradorligini oshirish;
- transport sektorini elektrlashtirish;
- sanoat korxonalarida ekologik texnologiyalarni joriy etish;
- uglerod chiqindilarini ushlash va saqlash texnologiyalaridan foydalanish;
- yashil investitsiyalarni kengaytirish.

Dekarbonizatsiyaning iqtisodiy mohiyati iqtisodiy o‘sishni uglerod emissiyasi hajmidan ajratib olish, ya’ni yalpi ichki mahsulotning o‘sishini atmosferaga chiqarilayotgan issiqxona gazlari hajmini oshirmagan holda ta’minlashdan iborat. Dekarbonizatsiya konsepsiyasi bir qator iqtisodiy va ekologik nazariyalarga asoslanadi. Barqaror rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, iqtisodiy taraqqiyot kelajak avlodlarning manfaatlariga zarar yetkazmagan holda amalga oshirilishi kerak. Dekarbonizatsiya ushbu maqsadga erishishning muhim vositasi hisoblanadi. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi iqtisodiy o‘sishni ekologik xavfsizlik bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi. Dekarbonizatsiya yashil iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalar yordamida iqtisodiy o‘sish va ekologik muhofaza bir vaqtning o‘zida ta’minlanishi mumkin. Dekarbonizatsiya jarayoni aynan texnologik modernizatsiyaga tayanadi. **Energetika sektorini dekarbonizatsiya qilish**, energetika issiqxona gazlari emissiyasining eng yirik manbai hisoblanadi. Shu sababli dekarbonizatsiyaning asosiy e’tibori energiya tizimlariga qaratilgan. Bunga ko’ra quyidagi chora tadbirlar belgilab qo’yilgan:

- quyosh energetikasini rivojlantirish;
- shamol energetikasidan foydalanish;
- gidroenergetikani modernizatsiya qilish;
- vodorod energetikasini rivojlantirish;

- ko‘mir va mazutdan foydalanishni qisqartirish.

Transport sektori global karbon emissiyasining muhim qismini tashkil etadi.

Ushbu yo‘nalishda elektromobillarni joriy etish; temir yo‘l transportini rivojlantirish; jamoat transporti tizimini takomillashtirish; ekologik yoqilg‘ilardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. **Sanoatni dekarbonizatsiya qilish**da sanoat korxonalari energiyani ko‘p iste’mol qiluvchi tarmoqlar hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi sektori ham issiqxona gazlari emissiyasining muhim manbalaridan biridir. Dekarbonizatsiya atmosferaga chiqarilayotgan karbonat angidrid hajmini kamaytirish orqali iqlim o‘zgarishi sur’atlarini sekinlashtiradi. Bu esa tabiiy ekotizimlarni saqlash va ekologik xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining rivojlanishi energiya importiga qaramlikni kamaytiradi va milliy energetik xavfsizlikni kuchaytiradi. Dekarbonizatsiya yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni rivojlantirishga turtki beradi. Natijada iqtisodiyotning texnologik darajasi oshadi va raqobatbardoshlik kuchayadi. Qayta tiklanuvchi energetika, ekologik qurilish, elektromobil sanoati va yashil texnologiyalar sohalarida yangi ish o‘rinlari yaratiladi. So‘nggi yillarda yashil investitsiyalar hajmi jadal sur’atlarda o‘smoqda. Dekarbonizatsiya siyosatini amalga oshirayotgan mamlakatlar xalqaro investorlar uchun jozibador bo‘lib bormoqda.

Xalqaro tajribalar tahliliga ko’ra Yevropa Ittifoqining “European Green Deal” dasturi 2050-yilgacha uglerod neytral iqtisodiyotga erishishni maqsad qilgan. Ushbu strategiya energetika, transport va sanoatni kompleks dekarbonizatsiya qilishga qaratilgan. Xitoy 2060-yilgacha karbon neytralligiga erishish maqsadini e’lon qilgan. Mamlakat qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarish bo‘yicha dunyoda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. AQSHda yashil energetika, elektromobil ishlab chiqarish va uglerod chiqindilarini qisqartirish bo‘yicha yirik investitsion dasturlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekistonda ham iqtisodiyotni dekarbonizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunda quyidagi vazifalar asosiy yo‘nalishlar sifatida belgilab qo’yildi:

- quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish;
- energiya samaradorligini oshirish;
- yashil transportni rivojlantirish;
- sanoatda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish;
- yashil moliya instrumentlarini kengaytirish.

Mamlakatda 2030-yilgacha qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini sezilarli darajada oshirish bo‘yicha maqsadli dasturlar qabul qilingan. Dekarbonizatsiya barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U iqtisodiy o‘sishning ekologik xavfsizlik bilan uyg‘unlashuvini ta’minlab, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatishga xizmat qiladi.

Dekarbonizatsiya energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiyani rivojlantirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va yashil investitsiyalarni kengaytirish orqali iqtisodiyotning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi. O‘zbekiston uchun ham dekarbonizatsiya siyosatini izchil amalga oshirish ekologik xavfsizlikni mustahkamlash, xalqaro investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. United Nations. *The Sustainable Development Goals Report*. New York, 2024.
2. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). *Climate Change Synthesis Report*. Geneva, 2023.
3. International Energy Agency (IEA). *Net Zero by 2050 Roadmap*. Paris, 2024.

4. World Bank. *Decarbonizing Development: Three Steps to a Zero-Carbon Future*. Washington D.C.
5. OECD. *Climate Action and Economic Growth*. Paris, 2023.
6. UNEP. *Emissions Gap Report*. Nairobi, 2024.
7. European Commission. *European Green Deal*. Brussels, 2024.
8. Stern N. *The Economics of Climate Change*. Cambridge University Press.
9. Sachs J. *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.
10. Stiglitz J. *People, Power and Profits*. New York, 2020.
11. Vahobov A.V., Malikov T.S. *Moliya*. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
12. Rasulov A. *Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish asoslari*. Toshkent, 2023.
13. Asian Development Bank. *Energy Transition Mechanism Report*. Manila, 2024.
14. Global Green Growth Institute. *Green Growth and Decarbonization Report*. Seoul, 2024.
15. O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyot va energetika sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari.